

Nyáry Szabó László

Laennec vagy Laënnec

Kell-e az a kalandos kettőspont az „ë”-re?

„Breton parton sújt majd az álom” [...] egy kivesző nyelv nyomain...

Kezdjük az elején, vagyis az elején, e szokatlan betűvel: mi is ez a fekvő-kettőspontos „ë”? Hát nem több, mint a kiejtendő „e” hang jelölése. Ez a magyar helyesírásban egészen szokatlan csodabogár (lenne). De nem az a franciában! Ahol sok a kiejtetlen „e” betű – amely nem válik élőszóban „e” hanggá –, ott bizony jelölni kell a kiejtendőt. Vegyük hát e neves példát: Laennec vagy Laënnec? Kell-e a (tüdő)hallgató(d)zás atyjának nevébe ilyen betű? Illik-e jelölni, hogy tisztelegéssel és helyesen írassuk meg ejthessük a nevét?

Érdekes hát kezdetnek Laennec doktorról pár szót ejtenünk! Legelőször is a származását tisztáznunk... Innen már könnyebben eljutunk a válaszhoz, avagy a neve helyes írásához. A kérdés súlyának megértéséhez arról is érdemes eltűnődni, hogy ki is volt ő, és mit adott a világnak, az orvostudományak. Nem mellőzhetők e kérdésben természetesen a francia nemzettűlző nemzetiségi politika máig nyúló árny(alat)jai sem, amelyek e névzavar süppedékeny ágyazatát adják...

René-Théophile-Hyacinthe Laennec (ejtsd: [laɛnɛk]) köztudottan francia orvos volt. Igen! Ez a „köztudottság” az, ami alapvetően téves. Ez már önmagában is a francia nemzettűlzés tünete, hiszen egyáltalán nem volt francia. Quimperben született, Breizhben – közkeletűen francoskodva Bretagne-ban – 1781. február 17-én. Breton – azaz brezón – származását nemhogy nem tagadta meg, de haláláig bátran vállalta. Szülőföldje azonban akkor már egy évezrede francia megszállás alatt állott, anyanyelve pedig enyészőben volt...

Tudományos munkásságának csúcán, a nagyhírű francia Hôpital Necker orvosaként a mellkas betegségeinek igen leleményes kutatója és gyógyítójaként ő találta föl a **sztetoszkópot** (lásd: *Traité de l'auscultation médiante*, 1819). Laennec alkotta meg a „mediált (indirect) auscultatio”, azaz a közvetett hallgatóság fogalmát is a korában bevett „immediált auscultatio”-val, a mellkasra hajtott füllel való közvetlen hallgatózással szemben. Ő adta találmányának a „sztetoszkóp” – francos eredetijében **stéthoscope** – nevet

René Laennec

is, a **sztéthosz** (στήθος) ’mellkas’ és a **szkopein** (σκοπεῖν) ’néz(ni)/vizsgál(ni)’ szavakból. (Ennek mai változata a „kétfüles” fonendoszkóp, az orosz Nyikoláj Korotkov későbbi fejlesztése.)

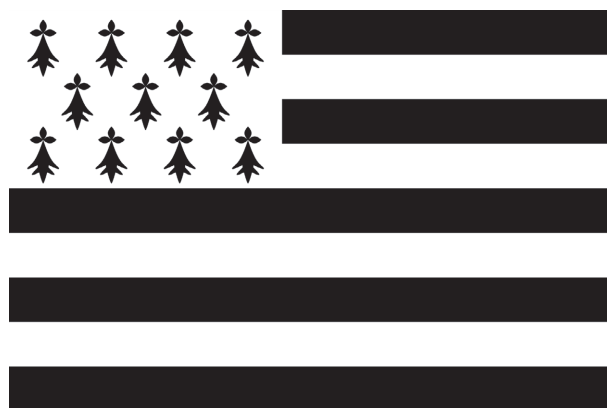
A (franci)breton René Laënnec, a sztetoszkóp, a később általánossá, sőt orvos-jelképértékűvé vált fonendoszkóp őseinek fölatalója írta le először (1821-ben) a **füsti keh(esség)**

et – utóbb **pongyolán COPD**-t – orvosiilag az emphysema és bronchitis chronica kombinációjaként. (Ajánlott: *COPD magyarul KEHesség, MONy.*)

René Laënnec a **peritonitis** és a **cirrhosis** kórtanában is újat hozott. Az utóbbinak a nevét (κίρρωσις) is ő maga alkotta a 'sárgás' jelentésű görög **kirrhos** (κίρρος) szóból **-ószisz** (-ωσις) kór-képzővel, az elfajzott máj sárgás göbösségére utalván.

Ő alkotta a **melanoma** fogalmat is, bár akkor még (1805-ben) „**melanose**” alakban a 'fekete' jelentésű görög **melasz** (μέλας), melanosz szóból a görög **-ószisz** (-ωσις) kór-képző franciás alakjával.

A sors fintoraként éppen nála gyakornokoskodó unokaöccse, Mériadec Laënnec mint tanítványa kórismézte (véletlenül) a tüdőgümőkórt (tuberculosist) mesterében, René találmányán gyakorolva. A mellkasi betegségek – pöhök meg kehek – nagy kutatója maga is gümőkórban halt meg 1826. augusztus 13-án, mindössze 45 évesen. Természetesen Brejszben... (brezönökül Breizhben, francoskodva Bretagneban).

Brejsz (Bertaèyn/Bretagne) lobogója

Lássuk hát, hogyan is iratik helyesen e kórnévszerző brezön (breton) neve?

Más-más források különbözőképpen írják a nevét, olykor Laënnec, máskor Laennec alakban. A kettőspontos alak leginkább a francia szakirodalmat pontosan követőké, a kettőspontatlan pedig általában nem a tudósabbaké, hanem a pongyolábbaké és nagy ritkán a tudatosabbaké. Ennek oka azonban nem a szabatosság vagy a szabadosság, hanem leginkább a francia (politikai) befolyás, semmi más. A helyes írásmód minden kétséget kizáróan a Laennec alak, diaireszisz (fekvő kettőspont) nélkül – minthogy breton név –, hiszen az „ë” betű nem használatos breton nevekben.

Ő maga soha sem használta e kettőspontot – diairesziszt, pongyolatinkodván diarézist – az aláírásában sem. A franciák viszont használják. (Ahogyan a németek is, más betűikön „Umlaut” néven.) A görög diaireszisz (διαίρεσις) szó jelentése maga is 'elkülönítés', 'megkülönböztetés'. Az „ë” betű a francia világ megkülönböztetése, amellyel a Laënnec-et sajátjukként emlegetők torzítják el nevének helyes írását rendszeresen.

Ehhez a névelmélkedéshez hozzátartozik még az a bonyolító tény, hogy brezön(ek)ül, azaz bretonul nevét inkább Laennec alakban írják – még ha „k”-nak ejtik is –, a végén „g”-vel és nem „c”-vel...

Laennec breton származását bátran vállalta a francia világban, amely Breizh (ejtsd: [brɛjs]), franciálkodva Bretagne évezredes megszállásával ma is az európai jogok alapjait tiporja. A kelta brezönök, azaz Brezhoneg (ejtsd: [brɛ. 'zɔː. nek]) – francoskodva breton – nyelvet módszeresen irtották a franciák még a XX. században is.

A diaireszisszel jelzett, mert ejtett „e” kedvéért még itt van legfőbb nemzeti hősük, a(z i. sz.) 851-ben a franciák elleni (függetlenségi) háborúban elesett Nevenoe neve is, amely franciásan Nominoë alakban ismert. Brejsz első fejedelmeként brezönökül Tad ar Vro, latinosan Pater Patriae, azaz a „Haza Atyja”-ként is emlegetik.

Az orvosi szaknyelvben Laennec eponümai – azaz szerzői nevei – is kedves csokrot képeznek: akad benne gyöngy, hang, vérrög, de a legismertebb mégis a tünetköre, amelynek alapja a saját maga elnevezte kór(kép), a máj heges(edő) göbösödése: a máj cirr(h)ózisa. A Laennec-cirrhosis, vagy(is) Laennec-tünetkör vagy Laennec-szindróma (franciásan angolkodva: Laënnec's cirrhosis avagy Laënnec's syndrome) többnyire idült iszákosokban kialakuló májhegyenyeg(kór), és általános testi sorvadás, amely nem jár sárgasággal. Más mérgező anyagokkal élők, szipusok körében szintén kialakulhat, de okozhatja májfertőzés is. Tünetei: fáradékonyság, étvágytalanság, némely émely, gyakori hányás-hasmenés hasi fájdalommal. Főleg férfiakban jelentkezik alattomosan az 50-es éveikben.

Laennec gyöngyei pedig a kocsonyás hurut harmatja(i), tulajdonképpen „nyákgöngyök” vagy „takonygöngyök”, amelyeket Laennec igen jól ismerhetett, minthogy gyermekként maga is aszthmában szenvedett, így saját tapasztalataiból teremthette a fulladás gyöngyeinek nevét...

Laennec vérgöbe (Laennec thrombusa) a születés előtt a magzati szívben jelentkező gömbölyded vérgöb...

Laennec hangja, a Laennec-hang, inkább Laennec-zörej, avagy a Laennec-(Hamman-)jel pedig a gátor-légserceg, avagy kóros gátorlégtsak okozta sajátos – szívvel üteme-

sen zajló – hangjelenség. Többnyire sérülés, túlnyomás okozta jelenség, hogy a tüdőből, légcsőből, bázsingból vagy bélből levegő kerül a mellkas, pontosabban a gátor (mediastinum) üregébe. A pneumomediastinum vagy emphysema mediastinale kórképét is René Laennec írta le először (1819-ben) a jellegzetes hallgatódzási lelettel. A szívveréssel együtt jelentkező zörgő, harsogó hang a szív előtt hallgatódzva, olykor akár távolabbról, szabad füllel is hallható.

Laennec munkásságát méltatva, franciaságát firtatva és nevének helyesírását kutatva érdemes megemlékeznünk népének ezeréves megszállásáról is, amely máig is tart, hiszen a független Breisz (Breizh), az önálló kelta breton állam álom marad még egy jó ideig. Amíg franciák osztják a címkéket, addig az orvostudomány breton-brezőnek névadó nagyságát csak Laennec alakban emlegetik továbbra is tévetegen a flancos francos források – Ady szavaival: „*Breton parton sújt majd az álom [...]*”.

Kosztolányi Dezső

Nyelvtisztítás

Egy bécsi írórtársam, ki közel egy évig időzött nálunk, és később már majdnem jól értett és beszélt magyarul, egy ízben csodálkozva jegyezte meg, hogy a magyar mily kevés idegen szóval él. Különösen ez a szó tetszett neki: *színház*. Milyen sajátos, hogy erre a jelenkori fogalomra, melyet majdnem minden európai nyelv egyforma szóval fejez ki, gyökeres szavunk van. Váltig is bámulta érte jellemes nyelvünket.

Nem merem elárulni – csak magamnak –, hogy még mindig mulasztás terhel bennünket, és nyelvünkre újra ráférne egy alapos tisztogatás, annyi a mocsok meg a pókháló rajta. Súlyolókefével, szappannal, ronggyal kellene nekilátni, hogy rendbe hozzuk. De sokkal nagyobb baj, hogy a nyelvünk iránt való régi szeretet is veszendőben van. Nyelvészeti folyóirataink elszigetelten küzdenek. Elmúltak azok az idők, mikor a napi sajtó hasábokat szentelt ezeknek a kérdéseknek, és aranyakat tűzött ki egy új magyar szóra. E bájos családi jellegű önképzőkör már a múlté. Fennhéjázó mosollyal tekintünk rá, de azért még ma is műveletlenek vagyunk. Közben a lapok rovatot adtak a mozaiknak, a bélyegyűjtésnek, a sakknak, még a mulatóhelyeknek is, csak a nyelvészeti cikkeket rekesztették ki, melyek mindenesetre vannak oly értékes, fűszeres és lélektani izgalommal teljes olvasmányok, mint a főnti tárgyakról való elmefuttatások és csevegések.

Ezeket a panaszokat már igen sokan elmondották, avatott tudósok, kellő helyen; felszólamlásomra csak az időszerűség ad jogot. Naponta böngészgetem a német, francia, angol, olasz napilapokat, és azt látom, hogy ezeknél a nálunk sokkal nagyobb népeknél a háború igen élénk mozgalmat gerjesztett, hogy nyelvüket megtisztogassák a henye sallangoktól, és a mozgalomnak éppen a tekintélyes napilapok a szószólói. A németek derekasan irtják a francia szavakat, az olaszok a németesség ellen küzdenek, az angolok is munkában vannak, a franciák pedig még angol szövetségeseik kifejezéseinek sem kegyelmeznek. Csak nálunk bitang jószág a nyelv, egyetlen kincsünk, mely igazán a miénk. Még a háború se keltett iránta érdeklődést a közönség zömében. Mindössze az történt, hogy megváltoztattak néhány idegen nyelvű címet és felírást – on parle içi français –, a vendéglők ételsoráról pedig eltűnt a *Chateaubriand*, kiről a legtöbb törzsvendég csak azt tudta, hogy drága, azt nem, hogy valaha, eleven korában, mikor még nem volt szelet, francia költő is volt az istenadta. Ez a mozgalom afféle tessék-lássék munka, és inkább árt nyelvünk komoly ügyének, mint használni, mert a kérdést csak felszínesen oldja meg.

Most pedig igazán idején való lenne, hogy szókincsünket – nem hányaveti nemzetieskedésből, de áhítatos szeretetből – kissé megkeféljük. Különösen a műveltek, az újságok nyelvét. Mert amily igaz, hogy a magyar mondatszerkesztést mindenekelőtt a német rontja és mérgezi, éppoly való, hogy a cikkeinkben használt idegen

szavak kilencven százaléka latin eredetű, vagy ha úgy tetszik, francia és olasz zamatú. Azokról beszélek, melyekre kitűnő kifejezéseink vannak, és semmiféle gazdagodást sem jelentenek. Magam elé tetetem a mai lapokat. Egy perc alatt összetallóزم ezt a csinos kis szótárt: *abnormális, abszolút, agilis, blazírt, bornírt, civilizáció, diszponál, ensemble, evidens, exkluzív, fanatikus, fiktív, ideális, imponál, inkorrekt, intelligens, intim, kritika, naiv, nívó, nuance, objektív, premier, pláne, reputáció, szinekúra, tradíció, verve, zseníroz*. Egy barátom, aki velem szemben ül, vitázni kezd. Mondjak például helyes szót erre: *blazírt*. Hirtelenében kibökkentem: *unott*. Rázza a fejét. Erre eszembe jut egy szó, melyet évekkal ezelőtt olvastam: *magaunt*. Ezzel se éri be. Azt állítja, hogy a *blazírt* több és kevesebb, ebben van valami úri, szenvedő, világfájdalmas, fanyar, egy kis illatszert is és egy orchidea is, a *magaunt* pedig egyszerűen csak magaunt. De miért? Mert az idegen szónak múltja van, és hajlandó beleképzelni az illatszert és az orchideát, a másikba pedig nem hajlandó beleképzelni. Hallottunk arról a korról, mikor a budai polgárok sehogy se tudták azonosítani a *Wasserleitung*-ot a *vízvezeték*-kel. A *Wasserleitung* szerintük finomabb, nemesebb, vízvezetékesebb volt. Ma pedig – hála istennek – szótárakban keresik a magyar fiúk, mit is jelent a – *Wasserleitung*.

Barátom szempontja különben is hibás. Ha valaki az anyanyelvén beszél, le kell mondani a másik nyelv előnyéről. Talán helyel-köznel elveszt egy árnyalatot, de másutt kap helyette hármát. A francia például nem tudja pusztán ígérelt kifejezni ezt az egyszerű cselekvést: *állok*, mégiscsak beszél és megél valahogy. El kell kezdenünk a gyomlálást, ki kell dobnunk nyelvünkéből a gazokat, különben az idegen szavak lassanként elfinomodnak, különös és titokzatos jelentést kapnak, ahelyett, hogy drága magyar szókincsünk teljék meg múlttal és tartalommal. Így csak nyelvünk szegényedik.

A kérdés tulajdonképpen egyszerű. Ha lenne egy komoly, de eleven és fürge irodalmi társaságunk – aminthogy nincs –, mely igazán szíven viselné a magyar nyelv ügyét, és nem zárkózna el az élettől, rövidesen elintézhette mindent. Egyszerűen a napi sajtót kellene belevonni a mozgalomba. Hiszen – tisztelet a kivételnek – főképpen a napilapok a bacilusgázdák. A sajtó pedig máról holnapra megtisztulhatna, új és értékes magyar divatot teremthetne, védelmébe vehetné szavainkat, és megbélyegezhetné azokat, akik derűre-borúra idegen kifejezésekkel élnek. Egy időben ezen a téren már fogatosan harcoltak hírlapjaink. Tíz-húsz évvel ezelőtt azonban újra divatozni kezdtek az idegen szavak, s még ma is a műveltség és finomság varázsát adják használóiknak. Ki kellene újra kiáltani, hogy a fitogtatásuk vagy tudatlanság, vagy pongyolaság, vagy tudálékosság.”

Nyugat, 1916. február 1.